

The Influence of Prosecutor's Objectivity on the Fairness of a Trial

Keywords: fair trial, procedural law, prosecutor, requirement of objectivity, European Convention on Human Rights, waiving of charges

Anne-Mari Janhonen

English Abstract

Finnish criminal law allows the interference with a person's protected rights, such as the right of privacy or right of freedom. Therefore criminal proceedings must fulfil obligations set by the human and civil rights and by the general procedural principles. These obligations, which apply to both legislator and authorities applying the law, create the equity and the legitimacy of criminal proceedings.

The aim of this article is to research what kind of influences prosecutor, who in the Finnish judicial system participates to the proceedings from the preliminary investigation to the possible appeal, can have on the fairness of the trial.

Prosecutor's chances to influence on the proceedings are the greatest during the preliminary investigation. The prosecutor reserves the right to require police authorities to collect more evidence or to end the investigation. In the consideration of charges actual judicial power has been granted to the prosecutor in the shape of waiving of charges. Especially during these two phases prosecutor must remain objective and take into account aspects both against and for the accused, in order to further the fairness of the trial.

Full Article in Finnish

Syyttäjän objektiivisuuden vaikutus oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen

Asiasanat: oikeudenmukainen oikeudenkäynti, prosessioikeus, syyttäjä, objektiivisuusvaatimus, Euroopan ihmisoikeussopimus, syyttämättäjättämispäätös

1 Taustaksi

Rikosoikeuden keinoin voidaan pitkälle menevästi puuttua yksilön suojattuihin perusoikeuksiin, kuten yksityisyyden ja vapauden suojaan, ja siksi rikosprosessin tulee täyttää sekä ihmis- ja perusoikeuksien asettamat velvoitteet että yleisten prosessiperiaatteiden asettamat velvoitteet. Näillä, sekä lainsäätäjään että lainsoveltajaan, kohdistuvilla velvoitteilla luodaan rikosprosessin oikeudenmukaisuus ja hyväksyttävyyys.¹ Oikeuskirjallisuudessa puhutaan niin sanotusta prosessuaalisesta oikeudenmukaisuudesta, jolla tarkoitetaan sitä, että käsitys oikeudenkäynnin legitimiisyydestä muodostuu lopputuloksen sijaan asian käsittelyssä noudatetun menettelyn perusteella.² Esitutkinnasta muutoksenhakuun asti rikosprosessiin osallistuvalla syyttäjällä on huomattavat mahdollisuudet vaikuttaa prosessuaaliseen oikeudenmukaisuuteen.

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti taataan jokaiselle ihmiselle kuuluvana ihmisoikeutena Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen (SopS 18–19/1990, myöh. EIS) 6 artiklassa.³ Se taataan myös Suomen perustuslain (731/1999, myöh. PL) 21 §:ssä jokaiselle kuuluvana perusoikeutena.⁴ Perusoikeussäännökset on uudistettu vuonna 1995 voimaan tulleella

1 Vuorenää 2007, s.177.

2 Vuorenää 2007, s. 81.

3 EIS 6 artiklan mukaan ”Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.”

4 PL 21 §:n mukaan ”Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Käsitteilyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.”

lainmuutoksella. Uudistuksen esitöissä todetaan PL 21 §:n edellyttävän oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sekä hyvän hallinnon takeiden toteutumista kokonaisuutena, minkä lisäksi se antaa institutionaalista suojaa kyseisen perusoikeuden tärkeimmille elementeille.⁵ Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin katsotaan perinteisesti kuuluvan muun muassa käsittelyn joutuisuus ja julkisuus, tuomioistuimen riippumattomuus ja puolueettomuus, oikeus saada perusteltu päätös, muutoksenhakuoikeus sekä syyttömyysolettama.⁶

Euroopan ihmisoikeussopimus on osa Suomen oikeusjärjestelmää ja siten suoraan sovellettavaa oikeutta.⁷ EIS 6 artikla sisältää oikeudenkäyntimenettelyä koskevat perussäännöt, joita on noudatettava sekä päätettäessä henkilön ”oikeuksista ja velvollisuuksista” että ”häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä”.⁸ EIS 6 artiklan sisältämät menettelylliset oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementit vastaavat pääosin PL 21 §:ssä turvattuja perusoikeuksia. Suomen perusoikeusjärjestelmän voidaankin todeta vastaavan kaikilta osin EIS:n velvoitteita ja tarjoavan useassa kohdin jopa EIS:ta kattavampaa suojaa.⁹

Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu EIS 6 artiklan ohella myös muita menettelyllisiä elementtejä, joiden toteutumista syyttäjän on pyrittävä edistämään. Näitä elementtejä, joita kutsutaan myös prosessiperiaateiksi, ovat muun muassa julkisuusperiaate, oikeudenkäynnin kontradiktorisuus, suullisuusperiaate, välittömyysperiaate ja keskitysperiaate. Kyseisten periaatteiden noudattaminen ja aktiivinen toteuttaminen edistävät oikeudenkäynnin nopeutta, varmuutta ja kustannustehokkuutta.¹⁰

Syyttäjällä on tärkeä rooli rikosoikeusjärjestelmän yhden tärkeimmäksi katsotun tavoitteen, yleisestäävyyden, toteuttamisessa. Rikosoikeuden yleisestäävyydellä tarkoitetaan toisaalta rangaistusuhan aikaansaamaa pelotusvai-

5 HE 309/1993, s. 72.

6 Hallberg 2011, kohdassa III Yksittäiset perusoikeudet, 17. Oikeusturva (PL 21§), Oikeusturva perusoikeutena.

7 Hallberg 2011, kohdassa III Yksittäiset perusoikeudet, 17. Oikeusturva (PL 21§), Oikeusturva perusoikeutena.

8 Pellonpää 2007, s. 327.

9 Hallberg 2011, kohdassa III Yksittäiset perusoikeudet, 17. Oikeusturva (PL 21§), Oikeusturva perusoikeutena.

10 Vuorenperä 2007, s. 178–179.

kutusta ja toisaalta rangaistusuhan moraalialuovaa vaikutusta. Pelotusvaikutuksella tarkoitetaan sitä, että ihminen pidättäytyy rikoksen tekemisestä rangaistuksen pelossa, moraalialuovalla vaikutuksella taas sitä, että ihminen pitää rikosoikeuden asettamia sääntöjä sisäisenä ohjenuoranaan ja pidättäytyy rikosten teosta ennemminkin velvollisuudentunnosta kuin sanktioiden pelossa. Tehokkaan yleispreventiivisen vaikutuksen yhtenä edellytyksenä on järjestelmän kokeminen legitimiiksi, mihin syyttäjä voi toiminnallaan olenaisesti vaikuttaa.¹¹

Syyttäjä on valtion viranomainen ja toimii siksi aina virkavastuun alaisena. Syyttäjille ei ole olemassa samankaltaisia eettisiä säännöstöjä kuin esimerkiksi asianajajille suunnatut tapaohjeet. Lainsäädännön ohella syyttäjän toimintaa ohjaavat muun muassa valtakunnansyyttäjänviraston antamat ohjeistukset. Tärkeänä syyttäjän toimintaa ohjaavana eettisesti latautuneena lainsäädännönä voidaan pitää syyttäjälaitoksesta annetun lain¹² (439/2011, myöh. SLL) 6 §:ää, jossa syyttäjälle asetetaan velvollisuus noudattaa *tasa-puolisuutta* virkaansa liittyviä oikeudellisia ratkaisuja taikka muita toimenpiteitä tehdessään, eli niin sanottu objektiivisuusvelvollisuus tai -vaatimus.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää millä tavoin syyttäjälle asetettu objektiivisuusvaatimus edesauttaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ja kuinka hyvin objektiivisuus toteutuu syyttäjän käytännön työssä. Tutkimuksen painopiste on syyttäjän objektiivisuuden ilmenemisessä esitutkinnassa ja syyteharkinnassa, joissa syyttäjän mahdollisuudet vaikuttaa oikeudenkäynnin kulkuun ja oikeudenmukaisuuteen ovat suurimmillaan.

Kirjoituksen toisessa kappaleessa luon lyhyen yleiskatsauksen syyttäjän objektiivisuusvaatimukseen ja käsitelen syyttäjän SLL 26 §:n esteellisyyssäännöksen vaikutusta syyttäjän objektiivisuuteen. Kappaleissa 3–6 käsitelen objektiivisuusvaatimusta tarkemmin rikosprosessin eri vaiheissa, esitutkinnasta muutoksenhakuun. Erityistä huomiota kiinnitän syyteharkintavaiheeseen, jossa syyttäjän objektiivisuusvaatimus on korostunut ja syyttäjälle on uskottu suoranaista tuomiovaltaa syyttämättäjäättämispäätösten muodossa.

¹¹ Vuorenperä 2007, s. 14–26.

¹² Syyttäjälaitoksesta annettu laki astui voimaan 1.1.2012 ja sillä kumottiin laki yleisistä syyttäjistä (199/1997), jossa säädettiin muun muassa syyttäjän tehtävistä ja esteellisyydestä.

2 Yleistä syyttäjän objektiivisuusvaatimuksesta

2.1 Syyttäjän objektiivisuusvaatimuksen sisältö

Syyttäjän objektiivisuusvaatimus kiteytyy vaatimukseen siitä, että syyttäjän työskentelyn johtavana periaatteena tulee olla *oikean ratkaisun ja oikeudenmukaisen seuraamuksen* tavoitteleminen.¹³ Se velvoittaa syyttäjää toimimaan niin, että asiassa päästään ratkaisuun, joka perustuu aineelliseen totuuteen ja on myös seuraamukseltaan oikea.¹⁴ Esitutkintalain (449/1987, myöh. ETL) 7 §:n mukaan esitutkintaviranomaisen tulee esitutkinnassa selvittää ja ottaa huomioon sekä syytettyä vastaan että hänen puolestaan puhuvat seikat ja todisteet. Saman pykälän toisessa momentissa mainitaan syyttömyysoletaman sisältämä velvollisuus kohdella epäiltyä esitutkinnassa syyttömänä. Syyttäjälaitoksesta annetussa laissa objektiivisuusvaatimus ilmaistaan syyttäjän velvollisuutena noudattaa virkatoiminnassaan tasapuolisuutta.

Syyttäjän objektiivisuudella tarkoitetaan useimmiten syyttäjän velvollisuutta ottaa huomioon myös syytettyä vastaan puhuvat seikat. On kuitenkin tärkeää huomioida myös se, että syyttäjän objektiivisuusvaatimus ei saa tosiasiallisesti johtaa syytekyynnyksen nousemiseen ja siihen, että objektiivisuusvaatimukseen tukeutuen syyttäjä jättää syytteen nostamatta ”varmuuden vuoksi”. Oikeudenkäynnin on oltava oikeudenmukainen paitsi syytetyt, myös muiden asianosaisten kannalta. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty eriäviä näkemyksiä siitä, onko *in dubio pro reo* -periaatetta¹⁵ noudatettava myös syyttäjän toiminnassa, etenkin syyttäjän tehdessä päätöstä syytteen nostamisen ja syyttämättä jättämisen välillä.¹⁶ Käsittelen aihetta tarkemmin kappaleessa 4.

13 Vuorenää 2007, s. 181.

14 Vuorenää 2007, s. 230.

15 *In dubio pro reo* -periaatteen mukaan asia on epäselvässä näyttötilanteessa ratkaistava syytetyt eduksi. Todistustaakka rikosoikeudenkäynnissä on syyttäjäpuolella ja tuomitsemiskynnys on korkea, sillä langettavan tuomion edellytyksenä on ns. täysi näyttö syyllisyydestä. Nykyisin yleisesti hyväksytyn kannan mukaan langettava tuomio edellyttää, että syytetyt syyllisyys on näytetty toteen sellaisella varmuudella, ettei siitä jää järkevää epäilystä. Ks. Virolainen 2007, s. 194.

16 Ks. Jonkka 2003, s. 977, joka katsoo, ettei kyseinen periaate sovellu syyttäjän toimintaan ja Tolvanen 2003b, s. 353, joka on päinvastaisella kannalla.

2.2 Syytetyn oikeudet ihmisoikeussopimuksissa

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on taattu ihmisoikeutena EIS:n 6 artiklassa ja perusoikeutena PL 21 §:ssä. Lisäksi se mainitaan muun muassa Yhdistyneiden kansakuntien piirissä solmitussa kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (Kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälinen yleissopimus, SopS 7–8/1976, KP-sopimus). Syyttäjän objektiivisuusvaatimukseen liittyy olennaisesti 6 artiklassa mainittu EIS:n määritelmä syyttömyysolettamasta, jonka mukaan jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. Muita ihmisoikeussopimuksissa taattuja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtejä ovat muun muassa käsittelyn joutuisuus ja julkisuus, tuomioistuimen riippumattomuus ja puolueettomuus, oikeus tulla kuulluksi, oikeus saada perusteltu päätös sekä muutoksenhakuoikeus.

Rikosprosessissa ja etenkin esitutkinnassa on noudatettava EIS 6 artiklan lisäksi muitakin keskeisiä menettelyllisiä perusoikeuksia, kuten kidutuksen ja epäinhimillisen ja halventavan kohtelun kieltoa (EIS 3 art.). Osa mainituista ihmisoikeuksista on määritelty EIS:ssa nimenomaan rikosjutun epäillylle kuuluviksi oikeuksiksi. Siitä, koskevatko samat oikeudet myös rikosjutun asianomistajaa, ei oikeuskirjallisuudessa ole puolestaan päästy yksimielisyyteen.¹⁷

2.3 Akkusatorinen periaate objektiivisuusvelvollisuuden taustalla

Suomen prosessioikeudessa ja etenkin rikosprosessissa noudatetaan akkusatorista periaatetta, jonka mukaan kantajana oleva syyttäjä, tai toisinaan asianomistaja, on prosessin aktiivinen toimija, tuomioistuimen roolin jäädessä passiiviseksi. Akkusatorista periaatetta rikosprosessissa ilmentävät muun muassa rikosjutun vireilletulo tuomioistuimessa syyttäjän tekemällä haastehakemuksella ja tuomioistuimen syytesidonnaisuus. Syyttäjällä on myös yksinomainen vastuu syytettä tukevan todistusaineiston hankkimisesta ja esittämisestä.¹⁸

¹⁷ Vuorenperä 2007, s. 183–184.

¹⁸ Virolainen 2007, s. 190.

Akkusatorisen periaatteen aiheuttaman syyttäjän ja syytetyn välisen vastakkainasettelun vuoksi on katsottu tarpeelliseksi kirjata syyttäjän objektiivisuusvaatimus lakiin. Syyttäjä viranomaisena ja yksityinen henkilö syytettynä eivät useinkaan ole yhdenvertaisessa asemassa esimerkiksi näytön hankkimisen suhteen. Syyttäjällä on laajat mahdollisuudet osallistua esitutkintaan ja muun muassa mahdollisuus määrätä poliisi suorittamaan lisätutkintoja (ETL 15 § 2 momentti). Koska vasta oikeudenkäynnissä tutkitaan esitutkinnassa kertyneen aineiston pohjalta epäillyn syyllisyys tai syyttömyys rikokseen, tulee tuomion perustana olevan materiaalin olla ehdottoman tasapuolisesti ja objektiivisesti koottua.

Syyttäjä on Suomen prosessioikeudessa pääkäsittelyn asianosainen,¹⁹ toisin kuin esimerkiksi Saksan prosessioikeudessa, jossa syyttäjä ei ole muodollisesti oikeudenkäynnin osapuoli.²⁰ Saksassa syyttäjää pidetään lainkäyttöviranomaisena ja eräänlaisena linkkinä esitutkinnan ja tuomitsemistoiminnan välillä. Tällöin korostuu syyttäjän asema poliisin tutkintatoiminnan laillisuuden kontrollielimenä.²¹ Nähdäkseni sillä, pidetäänkö syyttäjää asianosaisena vai ei, ei ole suurtakaan merkitystä syyttäjän tosiasiallisen toiminnan kannalta. Lähinnä jaottelun voi ajatella vaikuttavan syyttäjän objektiivisuutta vahvistavaan suuntaan oikeusjärjestelmissä, joissa syyttäjä ei ole oikeudenkäynnin osapuoli. Silloin syyttäjän rooli lähenee itsenäisen, riippumattoman ja puolueettoman tuomarin asemaa viranomaisen edustajana oikeudenkäynnissä. Toisaalta niissäkin järjestelmissä, joissa syyttäjä on oikeudenkäynnin asianosainen, katsotaan vastakkainasettelu asetelman alkavan vasta pääkäsittelyvaiheessa, eli esitutkinnassa syyttäjää ei vielä pidetä epäillyn vastapuolena.²² Tuomarin ja syyttäjän erilaisilla rooleilla on kuitenkin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisessa tärkeä merkitys. Käsittelyn syyttäjän ja tuomarin roolien samankaltaistumista ja sen – etenkin syyteharkinnassa – aiheuttamia ongelmia lähemmin kappaleessa 4.1.

19 Tolvanen 2003a, s. 65.

20 Roxin 1998, s. 52.

21 Virolainen – Pölönen 2004, s. 30.

22 Tolvanen 2003a, s. 65.

2.4 Syyttömyysolettama objektiivisuusvelvollisuuden kulmakivenä

Syyttömyysolettamaa pidetään epäillyn oikeusturvan keskeisimpänä elementtinä. Syyttömyysolettama, joka mainitaan kansallisessa lainsäädännösämme vain esitutkintalain 7 pykälän 2 momentissa, tarkoittaa, että epäilty ei saa pitää syyllisenä ennen kuin tuomioistuin on todennut hänet syylliseksi. EIS:n 6 artiklan nojalla syyttömyysolettama laajenee koskemaan myös rikosprosessin muita viranomaistahoja kuin esitutkintaviranomaisia, siis myös syyttäjää sekä tuomioistuinta.²³ Syyttömyysolettama velvoittaa syyttäjää ennen oikeudenkäyntiä tapahtuvassa tiedottamisessa: tiedottamisena on pidettävä myös haastattelulausuntojen antamista tiedotusvälineille. Asiallista tiedottamista käynnissä olevasta esitutkinnasta tai oikeudenkäynnistä syyttömyysolettama ei estä, mutta esitutkinnasta on tiedotettava siten, ettei ketään aiheuttomasti aseteta epäluulon alaiseksi ja ettei kenellekään tarpeettomasti aiheuteta vahinkoa tai haittaa (ETL 49.1 §).²⁴

Syyttömyysolettama on voimassa jo ennen varsinaisen esitutinnan alkamista. Syyttömyysolettama kumoutuu, kun epäillyn syällisyys on laillisesti todettu tuomioistuimessa. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että syyttömyysolettama kumoutuu myös syyttäjän tekemän seuraamusluonteisen syyttämättäjäntämispäätöksen sekä rangaistusmääräyksen antamisen myötä.²⁵ Syyttömyysolettaman kumoavalta tuomioistuimen tuomiolta on oikeuskirjallisuudessa edellytetty lainvoimaisuutta. Rikosasian käsittelyn on todettu näyttäytyvän yhtenä kokonaisuutena esitutkinnasta muutoksenhakuun asti ja vasta lainvoimaista tuomiota on pidetty merkityksellisenä syyttömyysolettaman murtumisen kannalta.²⁶ Muutoksenhakutuomioistuimen on siten edelleen noudatettava syyttömyysolettamaa.

Voidaanko ajatella, että käräjäoikeuden antama syyksilukeva tuomio ei poistaisi myöskään syyttäjän velvollisuutta kohdella syytettyä syyttömänä ennen tuomion lainvoimaiseksi tuloa? Nähdäkseni käräjäoikeuden langettava tuomio murtaa syyttömyysolettaman syyttäjän osalta. Syyttäjällä on oikeus hakea muutosta käräjäoikeuden langettavaan tuomioon myös epäil-

23 Launiala 2010, s. 3–4.

24 Virolainen – Pölonen 2004, s. 93.

25 Launiala 2010, s. 6.

26 Hupli 2011, s. 238.

lyn vahingoksi esimerkiksi tilanteessa, jossa syyttäjä ei katso käräjäoikeuden määräämän rangaistuksen olevan oikeudenmukaisesti mitattu. Jos syyttömyysolettama edelleen velvoittaisi syyttäjää, ei syyttäjälle voitaisi kyseistä muutoksenhakuoikeutta suoda. Lisäksi olisi nähdäkseni omituista, että syyttäjän ajettua asiaa käräjäoikeuden pääkäsittelyssä tavoitteenaan syyksilukeva tuomio, hän tavoitteiden mukaisen tuomion saatuaan joutuisikin yllättäen pitämään epäiltyä jälleen syyttömänä. Näin ollen syyttömyysolettama ei tulkintani mukaan voi velvoittaa syyttäjää samalla tavoin kuin muutoksenhakuinstanssia enää käräjäoikeuden langettavan tuomion antamisen jälkeen. Muilta osin syyttäjän objektiivisuusvaatimus velvoittaa syyttäjää aina muutoksenhaun loppuun asti.

2.5 Syyttäjän esteettömyys

SLL 26 §:ssä säännelty syyttäjän esteettömyys on tärkeä osa syyttäjän objektiivisuutta – vain esteetön syyttäjä voi tehdä objektiivisia päätöksiä. Lainkohdan mukaan syyttäjä on esteellinen viidellä konkreettisella perusteella ja lisäksi pykälässä säädetään yleislausekkeeseen perustuvasta esteellisyydestä. Syyttäjä on esteellinen, kun hän tai hänen läheisensä on asiassa asianosainen; kun hänelle tai hänen läheiselleen on odotettavissa asiassa erityistä hyötyä tai vahinkoa; jos hän tai hänen läheisensä edustaa asianosaista tai sitä, jolle on asiassa odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa; kun hän on palvelus- tai toimeksiantosuhteessa asianosaiseen, tai siihen, jolle on asiassa odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa; tai hän on johtavassa, tai siihen verrattavassa asemassa yhteisössä tai muussa sellaisessa, joka on asianosainen, tai jolle on odotettavissa asiassa erityistä hyötyä tai vahinkoa. Yleislausekkeen mukaan syyttäjä on esteellinen myös silloin, kun jokin muu kuin edellä mainittu seikka on omiaan antamaan perustellun aiheen epäillä hänen puolueettomuuttaan.

Syyttäjän esteellisyys muistuttaa huomattavasti säännöksiä tuomarin esteellisyydestä (oikeudenkäymiskaaren 13 luku). Akkusatorisesta periaatteesta ja tuomioistuimelta vaadittavasta ehdottomasta puolueettomuudesta johtuen syyttäjän esteellisyys ei kuitenkaan ole täysin yhtenevä tuomarin esteellisyyden kanssa. Syyttäjällä jo esitutkintavaiheessa olevien huomattavien toimivaltuuksien johdosta tulee syyttäjän esteellisyyisperusteiden ajallisen ulottu-

vuuden alkaa jo esitutkinnassa.²⁷ Syyttäjältä ei myöskään prosessiroolien erillaisuuden vuoksi voida etenkin pääkäsittelyssä vaatia samanlaista ulospäin näkyvää puolueettomuutta kuin tuomarilta.²⁸

Yleisistä syyttäjäistä annettua lakia valmisteltaessa harkittiin syyttäjän esteellisyyden rinnastamista tuomarin esteellisyyteen.²⁹ Tuolloin tuomarin esteellisyyttä koskevat säännökset olivat kuitenkin vielä vanhanaikaiset ja puutteelliset, ja siksi päädyttiin säätämään syyttäjien esteellisyydestä erikseen hallintolainsäädäntöä vastaavasti. Lakivaliokunta totesi silloisesta hallituksen esityksestä antamassaan mietinnössä, että jatkossa olisi harkittava syyttäjän ja tuomarin esteellisyyssäännösten yhdenmukaistamista ja syyttäjän esteellisyyttä koskevan pykälän korvaamista viittauksin tuomarin esteellisyyteen.³⁰ Valmisteltaessa lakia syyttäjälaitoksesta, jolla kumottiin yleisistä syyttäjäistä annettu laki, arvioitiin myös kysymystä syyttäjän esteellisyydestä. Syyttäjän ja tuomarin tehtävät ja asema rikosprosessissa poikkeavat toisistaan muun muassa siinä, että syyttäjä toimii asiassa vastaajan vastapuolena, kun taas tuomari on puolueeton ja riippumaton suhteessa osapuoliin. Lakia säädettäessä ei pidetty tarkoituksenmukaisena muuttaa yleisistä syyttäjäistä annetun lain syyttäjän esteellisyyttä koskevia säännöksiä.³¹

Syyttäjän esteellisyyteen kuuluu sekä subjektiivinen että objektiivinen puoli. Subjektiivisella puolueettomuudella tarkoitetaan syyttäjän tosiasiallista, henkilökohtaista objektiivisuutta ja riippumattomuutta asiassa. Erityisesti objektiivinen puolueettomuus, eli se, että syyttäjän toiminta näyttää myös ulospäin objektiiviselta, vaikuttaa suuresti siihen, kuinka oikeudenmukaisena oikeudenkäyntiä ja koko rikosoikeusjärjestelmää pidetään.³²

27 Vuorenää 2007, s. 237.

28 Vuorenää 2007, s. 254.

29 HE 131/1996, s. 28 ja 39.

30 LaVM 20/1996

31 HE 286/2010, s. 13–14.

32 Vuorenää 2007, s. 253.

3 Objektiivisuus esitutkinnassa

3.1 Syyttäjän toiminta esitutkinnassa

Syyttäjän objektiivisuusvaatimus ja epäillyn oikeusturvan huomioonottaminen ovat korostuneet rikoksen esitutkinnassa.³³ Objektiivisuusvaatimus esitutkinnassa käy ilmi lainsäädännön tasolla ETL 7 §:stä. Lainkohdan mukaan esitutkinnassa on selvitettävä ja otettava huomioon niin epäiltyä vastaan kuin hänen puolestaan puhuvat seikat ja todisteet. Lisäksi syyttäjän objektiivisuusvaatimukseen olennaisena osana kuuluva syyttömysolettama käy ilmi ETL 7 §:stä: ”Epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa syyttömänä.”

Vaikka poliisi on varsinainen esitutkinnan suorittava viranomainen, syyttäjällä on viimekätinen vastuu siitä, että asia tulee esitutkinnassa riittävän laajasti tutkituksi. Syyttäjän osallistuminen esitutkintaan joututtaa lopullisen syyteharkinnan valmistumista ja parantaa edellytyksiä päästä kiperissä tapauksissa syyteharkinnassa oikeaan ratkaisuun.³⁴ Syyttäjä tuo mukanaan esitutkintaan pääkäsittelyn näkökulman, joka väistämättä vaikuttaa hänen toimintaansa myös sen aikana. Sekä poliisilla että syyttäjällä on esitutkinnassa ennakkollinen käsitys tapahtuneesta ja syyttäjän puolueettomuus voi-kin vaarantua, jos hän liiaksi keskittyy ennakkollisen käsityksenä toteen näytävien seikkojen selvittämiseen. Syyttäjän puolueettomuutta esitutkinnassa pyritään toteuttamaan siten, että syyttäjän on viran puolesta selvitettävä myös ennakkokäsitykselle vaihtoehtoisia tapahtumainkulkuja, jos on aihetta olettaa sellaisia olevan olemassa.³⁵

Syyttäjän velvollisuus osallistua esitutkintaan on johdettavissa ETL 15 §:stä, jonka mukaan poliisin tulee ilmoittaa syyttäjälle tutkittavakseen tulevista sellaisista jutuista, jotka eivät ole yksinkertaisia. Esitutkintalain uudistuksessa poliisin ja syyttäjän yhteistyövelvollisuutta korostetaan entisestään.³⁶ Uudistuksessa esitutkintalain 5 lukuun kirjataan säännökset esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän yhteistyöstä. Erityisesti esitutkintaviranomaiselle asetettu velvollisuus ilmoittaa syyttäjälle laadultaan tai laajuudeltaan sitä

33 Tolvanen 2003a, s. 66.

34 Virolainen – Pölönen 2004, s. 34.

35 Tolvanen 2003a, s. 66.

36 HE 222/2010 ja L 805/2011 11 luku 11 §, jonka mukaan uusi esitutkintalaki tulee voimaan 1.1.2014.

edellyttävissä asioissa esitutkinnan toimittamiseen ja esitutkintatoimenpiteisiin liittyvistä seikoista sekä tutkinnan edistymisestä muuten,³⁷ vahvistaa syyttäjän osallistumista esitutkintaan entisestään. Poliisin ja syyttäjän yhteistyön tarkoituksena on se, että jutun tosiseikat tulevat mahdollisimman hyvin selvitettyksi ja näin eri osapuolten oikeusturvaa edistetään parhaalla mahdollisella tavalla. Syyttäjän vahvan roolin esitutkinnassa on myös katsottu osaltaan edistävän asianosaisten oikeusturvaa, koska syyttäjä tuo esitutkintaan oikeudellisen näkökulman, sekä tietämystä rikosoikeudesta ja menettelysäännöksistä.³⁸

Syyttäjän suurimmat mahdollisuudet vaikuttaa esitutkintaan ovat mahdollisuus määrätä poliisi tekemään lisätutkintaa sekä oikeus osallistua epäillyn kuulusteluun. Syyttäjä voi lisäksi rajoittaa esitutkintaa eli tutkinnanjohtajan esityksestä määrätä, ettei esitutkintaa joko lainkaan tai jonkin tietyn teon osalta toimiteta tai että se lopetetaan, jos hän joka tapauksessa tulisi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, myöh. ROL) 1 luvun 7 tai 8 §:n nojalla jättämään syytteen nostamatta (ETL 4.3 §). Syyttäjän osallistuessa kuulusteluihin objektiivisuusvaatimus ilmenee ensinnäkin syyttäjän valitessa kuulustelutilaisuuksia, joihin hän osallistuu. Koska suullisissa kuulusteluissa saatu informaatio on usein monipuolisempaa ja vaikuttaa syyttäjän mielikuviin tapahtumainkulusta voimakkaammin kuin pelkkä esitutkintapöytäkirjaan tutustuminen, tulisi syyttäjän osallistua sekä epäillyn puolesta että häntä vastaan puhuvien todistajien kuulusteluun. Toisaalta syyttäjän objektiivisuusvaatimus itse kuulustelutilanteissa ulottuu muun muassa hänen tekemiensä kysymysten laatuun siten, että kysymyksillä ei saa hankkia selvitystä pelkästään epäiltyä vastaan puhuvista seikoista. Joka tapauksessa syyttäjän on kiellettyä yrittää kuulusteluissa saada epäiltyä tunnustamaan tekonsa.³⁹

3.2 Syyttäjä tutkinnanjohtajana?

Esitutkintalain uudistuksen esitöissä on pohdittu syyttäjän mahdollista roolia esitutkinnan tutkinnanjohtajana. Tällaista muutosta ei kuitenkaan haluttu lakiin ottaa. Vanhastaan esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän erillisyyden

37 HE 222/2010, s. 147.

38 Tolvanen 2003a, s. 62.

39 Vuorenperä 2007, s. 218–220.

on katsottu takaavan esitutkinnan puolueettomuuden ja olevan epäillyn oikeusturvan kannalta parempi, koska tällöin syytteen nostamiseen tarvitaan kahden, toisistaan erillisen viranomaisen myötävaikutus. Tosiasiassa syyttäjän mahdollisuudet osallistua esitutkintaan ovat niin laajat, että kyseinen argumentti on menettänyt merkityksensä lähes kokonaan. Sen sijaan valittua työnjakoa on perusteltu reaalilla argumenteilla: syyttäviranomaisella ei tällä hetkellä ole riittäviä resursseja eikä riittävää esitutkintaosaamista voidakseen säännönmukaisesti ottaa hoidettavakseen tutkinnanjohtajan tehtävät.⁴⁰

Syyttäjän asemaa esitutkinnassa voidaan edelleen vahvistaa, vaikka syyttäjistä ei muodollisesti tehdäkään tutkinnanjohtajaa. Kansainvälisessä vertailussa onkin todettu, että syyttäjän asema tutkinnanjohtajana ei välttämättä kerro hänen valtuuksistaan esitutkinnassa, tai ainakaan toimivaltuuksien tosiasiallisesta käytöstä esitutkinnassa ja rikosprosessissa. Esitutkintalain uudistuksessa lähdettiin siitä, että syyttäjän asemaa esitutkinnassa voidaan riittävästi vahvistaa lakiin otettavilla nimenomaisilla yhteistyövelvollisuutta koskevilla säännöksillä, jotka toisaalta takaavat syyttäjälle tarpeellisen informaation saannin esitutkinnan kulusta ja toisaalta velvoittavat syyttäjän aktiivisesti osallistumaan esitutkinnan ohjaamiseen.⁴¹

Edellä olen käsitellyt syyttäjän objektiivisuusvaatimusta esitutkinnassa syyttäjän oman toiminnan kannalta. On muistettava, että syyttäjällä on myös tärkeä rooli poliisin toiminnan perus- ja ihmisoikeuksien noudattamisen valvonnassa. Oikeuskirjallisuudessa on myös kiinnitetty huomiota siihen, että esitutkinta ja sen legitimiys tulee nähdä pikemminkin yhtenä rikosprosessin osana kuin omana siitä erillisenä vaiheenaan. Esitutkinnan suorittamistavalla onkin huomattava merkitys paitsi siinä, kuinka oikeudenmukaiseksi koko rikosprosessi koetaan myös siinä, kuinka onnistuneeksi rikosprosessin myöhempien vaiheiden menettely muodostuu.⁴²

Nähdäkseni järjestelmä, jossa syyttäjän rooli muuttuu oikeudenkäynnissä asianosaiseksi hänen päätettyään nostaa syytteen, ei ole paras mahdollinen syytetyn oikeusturvan kannalta. Täysin oikeudenkäynnin ulkopuolelle

40 HE 222/2010, s. 31.

41 HE 222/2010, s. 31–32.

42 Vuorenää 2007, s. 203–204.

jäävä esitutkintaviranomainen puolestaan takaisi suurimman mahdollisen puolueettomuuden esitutkinnassa. Tällainen työnjako ei kuitenkaan näytä mahdolliselta, sillä käytännön syyttäjän toiminnassa on välttämätöntä, että syyttäjä osallistuu esitutkintaa sen alusta alkaen kohdistaa tutkintaa rikosoikeudellisesti relevantteihin seikkoihin ja saadakseensa itse mahdollisimman kattavan kokonaiskuvan tutkinnan kohteena olevasta asiasta.

4 Objektiivisuus syyteharkinnassa

4.1 Syytekynnys

Syytteen nostamiseen vaadittava syytekynnys ylittyy, kun on olemassa ”todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi” (ROL 6 §). Syytekynnyksen ylittymistä tarkastellessaan syyttäjä ensiksi tutkii, riittääkö poliisin esitutkinnassa hankkima näyttö syytteen nostamiseen. Oikeuskirjallisuudessa syytekynnyksen ylittävältä näytöltä on vaadittu noin 0,75 näyttöarvoa yksisuuntaisella todennäköisyysasteikolla 0–1.⁴³ Syyttäjän on myös tutkittava voidaanko aineiston perusteella ajatella olevan vaihtoehtoisia tapahtumainkulkuja. Syyttäjän on varmistuttava, että vaihtoehtoisilla tapahtumainkuluilla on niin heikko todistusvoima, että niiden kohdalla tuomitsemiskynnys ”ei jää varteenotettavaa epäilystä tekijän syyllisyydestä” ei täyty. Syytekynnyksen ylittyminen sisältää myös vaatimuksen siitä, että syyttäjän mielestä syytteen on johdettava todennäköisemmin langettavaan kuin vapauttavaan tuomioon. Jos syytekynnyksen ylittymisestä jää epävarmuus, tulee syyttäjän periaatepunninnalla syytetyn oikeusturvan ja rikoksen selvittämisen välillä tehdä lopullinen päätös syytteen nostamisesta tai nostamatta jättämisestä ei näyttöä -perusteella.⁴⁴

Oikeuskirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että ihmisoikeus- ja perusoikeusmyönteisyyden vaatimus on tosiasiaa siirtänyt syytekynnystä tuomitsemiskynnyksen suuntaan eli madaltanut sitä. Epävarmuustilanteissa syyttäjä saattaa varmuuden vuoksi jättää syytteen nostamatta.⁴⁵ *In dubio pro reo* -periaatetta ei nähdäkseni tule soveltaa syyttäjän toiminnassa, ja epävarmassa tilanteessa suullinen, keskitetty ja välitön oikeudenkäynti onkin juuri

43 Ks. syytekynnyksestä esimerkiksi Jonkka 1991.

44 Lappalainen 2007, s. 427–428.

45 Jonkka 2003, s. 979.

se rikosprosessin vaihe, jossa syyllisyyskysymys lopullisesti ratkaistaan kaikkien prosessin osapuolien oikeusturvan mahdollisimman hyvin takaavalla tavalla. Syyttämisen ja tuomitsemiskynnyksen erottaminen rikosprosessissa on perusteltua johtuen syyteharkintavaiheen ja oikeudenkäyntivaiheen erilaisista mahdollisuuksista arvioida näyttöä sekä syytteen ja tuomion erilaisista merkityksistä rikosprosessissa.⁴⁶

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että syytteen nostaminen ja asian käsittely pääkäsittelyssä asiassa, jossa syytekynnyksen ylittyminen on epävarmaa, ei lisää langettavan tuomion todennäköisyyttä, vaan johtaa pikemminkin syytteen hylkäämiseen. Epävarmassa tilanteessa syyttäjän tulisi siis hylätä syyte ja soveltaa *in dubio pro reo* -periaatetta.⁴⁷ Nähdäkseni kyseinen periaate ei kuitenkaan sovellu syyttäjän toimintaan johtuen oikeusjärjestyksessämme eri tahoille annetuista rooleista ja toimivallasta. Tuomiovallan siirtäminen muille lainkäyttöelimille kuin tuomioistuimelle on omiaan vähentämään luottamusta oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen ja siten heikentää rikosoikeuden yleisestävän tavoitteen toteutumista. Syyttäjän tehtävänä ei ole käyttää tuomiovaltaa näytöllisesti epäselvässä tilanteessa, vaikka tosiasia on, että syyttäjällekin uskotaan yhä enenevässä määrin lopullista päätöksentekovaltaa, muun muassa seuraamusluonteisten syyttämättäjäättämispäätösten muodossa.

Yhtenä vaihtoehtona näyttökynnyksen ylittymisen epävarmuustilanteessa on ehdotettu niin sanottua punnintamallia, jonka mukaan syyttäjä avoimesti harkitsee kumman ratkaisun, syyttämisen vai syyttämättä jättämisen, puolella on paremmat oikeudelliset perusteet. Punnintamallin vahvuutena on se, että ratkaisua ei tehdä vain yhden näkökohdan, *in dubio pro reo* -periaatteen, nojalla, vaan harkinnassa otetaan huomioon epäillyn oikeusturvan ohella muutkin näkökohdat.⁴⁸

4.2 Haastehakemus

Haastehakemuksesta rikosasioissa säädetään ROL 5 luvussa. Haastehakemus on laadittava siten, että syytetty voi sen perusteella vastata syytteeseen

46 Jonkka 2003, s. 985.

47 Tolvanen 2003b, s. 352.

48 Jonkka 2003, s. 988.

ja muihin vaatimuksiin sekä valmistautua oikeudenkäyntiin.⁴⁹ Objektiiivisuusvaatimuksella on haastehakemuksen kannalta merkitystä etenkin todisteiden ilmoittamista tarkoittavassa ROL 5 luvun 3 §:n 1 momentin 7 kohdassa. Oikeuskirjallisuudessa on pohdittu tuleeko syyttäjän ilmoittaa haastehakemuksessaan myös syytetylle edulliset todisteet, jos syytetty ei ole sitä pyytänyt. Rikosprosessilain esitöiden mukaan syyttäjän tulisi ilmoittaa vain ne syytetylle edulliset todisteet, jotka syytetty haluaa esitettävän tuomioistuimessa.⁵⁰ Koska objektiiivisuusperiaate velvoittaa syyttäjää tavoittelemaan asiassa oikeaa ratkaisua ja oikeudenmukaista seuraamusta, on katsottava, että syyttäjän tulee toisinaan, tapauskohtaisen harkinnan perusteella ilmoittaa oma-aloitteisesti haastehakemuksessa myös syytetyn puolesta puhuvat todisteet.⁵¹ Lisäksi todisteiden teemoittelussa syyttäjältä vaaditaan objektiiivisuutta. Käytännön syyttäjän työssä törmää tilanteisiin, joissa syyttäjä tarkoituksellisesti ilmoittaa haastehakemuksessaan teeman epätarkasti, jotta syytetty tai hänen avustajansa ei saisi vihjettä siitä, mikä asiassa on syyttäjän kannalta ollut epäselvää ja puuttuisi puolustuksessaan juuri noihin epäselvyyksiin.

Haastehakemukseen sisältyy usein syyttäjän seuraamuskannanotto, joka ei sido tuomioistuinta, mutta jolla on muita tosiasiallisia vaikutuksia oikeudenkäynnissä. Syyttäjän tulee tavoitella toiminnassaan oikeudenmukaista seuraamusta rikoksen tekijälle. Tämän vuoksi objektiiivisuusvaatimus velvoittaa syyttäjää myös ilmoittamaan seuraamuskannanotossaan sen, mitä hän katsoo rikosentekijän seuraamukseksi ansaitsevan. Haastehakemuksessa ilmoitettu liian alhainen kannanotto voi olla ongelmallinen tuomioistuimen kannalta, sillä tuomioistuimen voi olla vaikea ylittää sitä. Lisäksi syytetylle voi tulla yllätyksenä se, että tuomioistuin tuomitseekin kovemman rangaistuksen kuin hän on haastehakemuksen perusteella ennakoinut.⁵² Seuraamuskannanotolla voidaan objektiiivisuusvaatimuksen vastaisesti vaikuttaa myös syytetyn mahdollisuuksiin saada oikeusapua. Käytännössä haastehakemuksen seuraamuskannanoton ollessa sakkorangaistus, syytetyn mahdollisuudet saada valtion varoista kustannettua oikeusapua ovat heikommat kuin jos kannanottona olisi vankeusrangaistus. Luonnollisesti on

49 Tolvanen 2003b, s. 359.

50 HE 82/1995, s. 64 ja Vuorenpää 2007, s. 224.

51 Vuorenpää 2007, s. 224.

52 Vuorenpää 2007, s. 230–232.

ajateltavissa, että syytetty, jolla ei ole avustajaa, pystyy puolustautumaan heikommin ja lisää näin langettavan tuomion todennäköisyyttä.

4.3 Seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös

Edellä olen käsitellyt objektiivisuusvaatimuksen kannalta syytekynnystä ja etenkin tilanteita, joissa syytekynnyksen ylittymisestä on epävarmuutta. Vaikka syytekynnys ylittyisikin, eli syyttäjä katsoisi olevan todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi, voi syyttäjä päättää jättää syyteen nostamatta ROL 1 luvun 7 ja 8 §:n nojalla. Syyttämättäjättämispäätöksin syyttäjälle on uskottu suoranaista tuomiovaltaa, ja siksi objektiivisuuden tuleekin olla johtavana periaatteena syyttäjän tehdessä syyttämättäjättämispäätöksiä. Seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös sisältää kannanoton siitä, että syytetty on syyllistynyt rikokseen, mutta jollain ROL 1 luvun 7 tai 8 §:n perusteella syyttäjä katsoo, että asiassa ei kriminaalipoliittisten syiden perusteella ole nostettava syytettyä.

Kuten mainittu, jo syyteharkinnassa esiintyy taipumusta yliobjektiivisesti jättää rikoksista syyttämättä ikään kuin varmuuden vuoksi, jos syyttäjä ei ole varma syytekynnyksen ylittymisestä. Oikeuskirjallisuudessa on myös käyty keskustelua siitä, mikä on se kynnyks, jonka täytyy ylittyä seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen tekemiseksi. Näkemyksiä on sekä syytekynnyksen että tuomitsemiskynnyksen puolesta. Riidatonta on, että joka tapauksessa alin mahdollinen näytöltä vaadittava todennäköisyys on syyttämiskynnyksen tasolla.

Koska syyttämättäjättämispäätöksessä todetaan epäillyn syyllistyneen kyseiseen rikokseen, on päätös tulkintani mukaan näiltä osin verrattavissa tuomioistuimen antamaan tuomioon. Näin ollen myös näytöltä vaadittavan kynnyksen tulisi ylittää tuomitsemiskynnyksen ”ei jää vartenotettavaa epäilystä tekijän syyllisyydestä” tasolle. Aivan näin yksioikoisesti asiaa ei voida kuitenkaan ajatella. Seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös on nähdäkseni kustannustehokas keino helpottaa oikeuslaitoksen jutturuuhkaa karsimalla näytöllisesti selvät asiat pois oikeudenkäynneistä. Jos näytöltä vaaditaan syyttämättäjättämispäätöksissä tuomitsemiskynnyksen tasoa, niin

oikeusjärjestelmältä vaadittava kustannustehokkuus ei toteudu parhaalla mahdollisella tavalla.

Lisäksi syyttämättäjättämispäätökset kohdistuvat vähäisiin rikoksiin (ROL 1 luvun 7 §:n 1 momentin 1 kohta), alle 18-vuotiaan tekemiin rikoksiin (ROL 1 luvun 7 §:n 1 momentin 2 kohta) sekä tapauksiin, joissa seuraamus olisi vaikutuksiltaan merkityksetön (ROL 1 luvun 8 §:n 1 momentin 1 ja 2 kohdat). Näissä tapauksissa punninnalla, jossa verrataan rikosvastuun toteuttamisen tarvetta ja yhteiskunnalle aiheutuvia kustannuksia, voitaneen päätyä siihen, että syyttämättäjättämispäätösten kynnystä ei tule asettaa yhtä korkealle kuin tuomitsemiskynnystä.

Voisiko kynnyksen asettaa niinkin ”matalalle” kuin syytekynnyks on? Syytetyn oikeusturva puhuu tätä vastaan. Syyllisyyskysymyksen ratkaiseminen ja syylliseksi toteaminen syyttämättäjättämispäätöksessä vaatisi normaalisti tuomioistuimelle uskottua valtaa käyttävän syyttäjän myös tekevän päätöksen vain, jos tuomitsemiskynnyks ylittyy. Reaalisen argumenttina on huomioitava, että syyttämättäjättämispäätös on syytetylle haittommampi vaihtoehto kuin oikeudenkäynti. Vaikka syyte hylättäisiinkin, jo pelkkä syytteeseen joutuminen merkitsee epäillylle huomattavaa haittaa.⁵³ Lisäksi syyttämättäjättämispäätökset kohdistuvat useimmiten vähäisiin rikoksiin, joista seuraa usein vain sakkorangaistus. Sakkorangaistus ei tule merkityksi henkilön rikosrekisteriin, ja näin ollen päätös ei olennaisesti vaikuta maksukykyisen sakkorangaistukseen tuomitun henkilön elämään. Oikeudenkäynnistä aiheutuisi syytetylle huomattava määrä paitsi oikeudenkäyntikuluja myös muuta haittaa muun muassa ajankäytön muodossa.

Nähdäkseni seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös on epäillyn oikeusturvan kannalta kyseenalainen. Päätös perustuu pelkkään esitutkintamateriaaliin, jonka kertymiseen epäillyllä ei ole suuriakaan mahdollisuuksia vaikuttaa. Usein epäilty on esitutkinnassa muutenkin syyttäjää ja poliisia tiedollisesti heikommassa asemassa. Epäillyllä on mahdollisuus saada jo esitutkintavaiheessa avustaja, mutta tätä mahdollisuutta käytetään tosiasiaassa hyvin vähän: arvioiden mukaan avustajaa esitutkinnassa käyttää vain noin

53 Virolainen – Pölonen 2004, s. 56.

neljäsosa epäillyistä tai jopa vieläkin pienempi osuus.⁵⁴ Syytetyn asemaa parantaa kuitenkin ROL 1 luvun 10 §, jonka mukaan syyttämättä jätetyllä on oikeus saattaa syyttäjän ratkaisu tuomioistuimen käsiteltäväksi ja mahdollisuus saada syyttömyytensä todetuksi rikosprosessissa.

5 Objektiivisuus pääkäsittelyssä

5.1 Syyttäjän rooli pääkäsittelyssä

Pääkäsittelyssä syyttäjän rooli muuttuu oikeudenkäynnin asianosaiseksi, syytetyn vastapuoleksi. Objektiivisuusvaatimus ei ole enää pääkäsittelyssä yhtä korostunut kuin se on esimerkiksi syyteharkinnassa. Täysin merkityksetön syyttäjän objektiivisuusvaatimus ei kuitenkaan pääkäsittelyssä ole, vaikka pääasiallinen vastuu syytetyn oikeuksien turvaamisesta onkin siirtynyt puolustukselle ja tuomioistuimelle. Pääkäsittelyssä syyttäjä ajaa asiaa omista lähtökohdistaan käsin ja voi keskittyä syytteen puolesta puhuvien seikkojen toteennäyttämiseen.⁵⁵ Vaikka syyttäjä on prosessin asianosainen, ei hän aja asiassa omaa henkilökohtaista etuaan, vaan hän on virkavastuun alaisena toimiva virkamies, joka on velvollinen noudattamaan lakia ja jonka tehtävänä on edustaa julkista kannevaltaa ja toimia yhteiskunnan puolesta sen etuja valvoen.⁵⁶ Syyttäjän ei tarvitse pääkäsittelyssä tuoda esiin syytteen teonkuvaukseen nähden vaihtoehtoisia tapahtumainkulkuja, jotka ovat hänen mielestään jääneet varteenotettavan epäilyn ulkopuolelle, vaan hän voi rajata asiaesittelynsä syyteharkinnassa omaksumaansa hypoteesiin ja syytettä tukevan todistusaineiston esittämiseen.⁵⁷

Syyttäjän objektiivisuusvaatimus pääkäsittelyssä tulee ensinnäkin ilmi siinä, että syyttäjän tulee viime kädessä huolehtia syytetyn eduksi puhuvien seikkojen saattamisesta tuomioistuimen tietoon. Lisäksi objektiivisuusvaatimus velvoittaa syyttäjää peruuttamaan syytteesä, jos pääkäsittelyssä tulee ilmi seikkoja, joiden valossa syytettyä ei voida enää pitää syyllisenä rikokseen. Syyttäjän ei tule ajaa sellaista syytettä, jolle ei enää ole olemassa perusteita. Kyse on niin sanotusta jatkuvasta syyteharkinnasta, jonka mukaan syyttä-

54 HE 222/2010, s. 49.

55 Vuorenpää 2007, s. 226–227.

56 Virolainen – Pölönen 2004, s. 29.

57 Virolainen – Pölönen 2004, s. 90.

jän on oltava valmis tarkastamaan kantaansa uusien seikkojen ilmetessä, ei kuitenkaan silloin, jos syyttäjä samojen seikkojen valossa omassa uudessa arvioinnissaan päätyy eri ratkaisuun.⁵⁸ Jatkuvan syyteharkinnan katsotaan alkavan esitutkintavaiheessa ja jatkuvan pääkäsittelyn puolelle. Syyttäjällä tulee olla valmiudet tarkistaa aiempia arviointejaan ja niiden perusteella esittämiään vaatimuksia sekä niiden perusteita. Syyteharkinnan jatkuvuus edellyttää, että syyttäjä seuraa intensiivisesti juttua alusta lähtien, esitutkinasta aina tuomioistuimen lainvoimaiseen tuomioon saakka.⁵⁹

Loppulausunnon antaminen on pääkäsittelyn toinen tilanne, jossa syyttäjän objektiivisuusvaatimus käy ilmi. Loppulausunnossa asianosaiset esittävät käsityksensä syytetyn syyllisyydestä sekä rikoksen seuraamuksesta (ROL 6 luvun 7 §:n 1 momentin 6 kohta). Syyttäjä siis esittää käsityksensä jutun aineellisesta totuudesta, joka kattaa sekä seikat, joiden nojalla syyttäjä katsoo syytteen tulleen näytetyksi toteen että seikat, jotka puhuvat syytettä vastaan.⁶⁰ Myös seuraamuskannanoton tulee kohdassa 4.2 esitetyn tavoin olla objektiivisin perustein harkittu.

5.2 Asianosaisen avustajan vaikutus syyttäjän objektiivisuusvaatimukseen

Oikeuskirjallisuudessa on käyty keskustelua siitä, muuttuuko syyttäjän objektiivisuusvaatimus jossakin suhteessa, jos asianosaisella ei ole pääkäsittelyssä avustajaa. Samassa yhteydessä on tarkasteltu syyttäjän velvollisuutta tietyissä tilanteissa ajaa asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia ja tämän ”asiamiehenä toimimisen” vaikutusta objektiivisuuteen.

Syyttäjän objektiivisuusvaatimus tiivistyy kappaleessa 2.1 esitetyin tavoin siihen, että syyttäjän työskentelyn johtavana periaatteena tulee olla oikean ratkaisun ja oikeudenmukaisen seuraamuksen tavoittelemineen. Tästä syystä syyttäjän objektiivisuuden laajuus ei voi vaihdella sen mukaan, onko asianosaisella pääkäsittelyssä avustaja vai ei. Sen sijaan objektiivisuus itsessään edellyttää usein sitä, että syyttäjä toimii aktiivisemmin silloin, kun asianosaisella ei ole avustajaa. Oikeuskirjallisuudessa on sanottu syyttäjän ob-

⁵⁸ Vuorenää 2007, s. 227–228.

⁵⁹ Virolainen – Pölönen 2004, s. 33–34.

⁶⁰ Vuorenää 2007, s. 230.

jektiiivisuusperiaatteen saavan tällöin niin sanotun huolehtimisvelvoitteen piirteitä: syyttäjän tulee huolehtia siitä, että asiassa annettava ratkaisu on oikeudenmukainen. Käytännössä ratkaisun oikeudenmukaisuuteen vaikuttaakin vahvasti se, miten hyvin asianosainen pystyy ajamaan omia etujaan.⁶¹ Huolehtimisvelvoite edellyttää siten, että syyttäjä kiinnittää huomiota syytetyn avustajan tarpeeseen ja valvoo, ettei pääkäsitellyä aloiteta ilman syytetyn puolustajaa tai avustajaa, mikäli syytetyn oikeusturva edellyttää puolustajan tai avustajan määräämistä.⁶²

ROL 3 luvun 9 §:ssä säädetään syyttäjän velvollisuudesta ajaa asianomistajan pyynnöstä hänen yksityisoikeudellista vaatimustaan syyttäjän vireille paneman syyteasian yhteydessä, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa, eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton. Nähdäkseni tämä velvollisuus saattaa vaarantaa etenkin syyttäjän objektiivisen – siis ulospäin näkyvän – puolueettomuuden ja vaikuttaa siten myös siihen, kuinka oikeudenmukaiseksi rikosprosessi kokonaisuudessaan mielletään. Toisaalta menettely säästää asianomistajan vaivannäköä ja tuomioistuimen voimavaroja. Varsinkin silloin kun asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen tueksi ei tarvita lainkaan omaa erityistä todistusaineistoa, vaan syyttäjän esittämä näyttö syytteen johdosta riittää, yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittämisestä aiheutuu asianomistajalle tarpeettomia lisäkustannuksia. Järjestelyllä on tärkeä merkitys sekä asianomistajalle että muulle rikoksen johdosta vahinkoa kärsineelle paitsi kustannusten välttämisen myötä, myös siksi, että järjestelyllä voidaan välttää eri tahojen vaatimusten johdosta annettujen ratkaisujen muodostuminen saman oikeudenkäyntiaineiston arvioimisen osalta keskenään ristiriitaisiksi.⁶³ Näin ollen syyttäjän tulisi ajaa asianomistajan sanotunlaisia vaatimuksia aina laissa asetettujen edellytysten täytyessä.⁶⁴

61 Vuorenää 2007, s. 215.

62 Virolainen – Pölonen 2004, s. 91.

63 HE 82/1995, s. 17 ja s. 21.

64 Virolainen – Pölonen 2004, s. 64.

6 Objektiivisuus muutoksenhaussa

6.1 Syyttäjän mahdollisuus muutoksenhakuun

Syyttäjän rooli syytetyn vastapuolena ja oikeudenkäynnin muodollisena asianosaisena päättyy käräjäoikeuden antaessa tuomion. Tuomion antamisen jälkeen, harkittaessa ryhtymistä muutoksenhakuun, syyttäjän objektiivisuusvaatimus saa jälleen enemmän painoarvoa kuin aiemmin toimitetussa pääkäsitelyssä.⁶⁵

Erityisen tärkeä objektiivisuusvaatimus on harkittaessa täyttyvätkö muutoksenhaun aineelliset edellytykset, eli onko tuomioistuimen antama ratkaisu esitetyn oikeudenkäyntiaineiston valossa oikea ja seuraamus oikeudenmukainen. Syyttäjän loppulausunto toimii lähtökohtana kun tuomion oikeellisuutta ryhdytään tarkastelemaan syyttäjän muutoksenhaun tarpeellisuuden kannalta. Mitä enemmän tuomio poikkeaa syyttäjän loppulausunnossaan vaatimasta rangaistuksesta tai muista seuraamusvaatimuksista laadullisesti tai määrällisesti, sitä vahvemmin objektiivisuusperiaate edellyttää muutoksen hakemista.⁶⁶

ROL 1 luvun 13 §:n mukaan syyttäjällä on oikeus hakea muutosta myös syytetyn eduksi ja muuttaa syytetyn vahingoksi tekemänsä valitus syytetyn eduksi, jos tuomio ei perustu lakiin tai poikkeaa yleisestä rangaistuskäytännöstä.⁶⁷ Tämä onkin luonnollinen seuraus objektiivisuusvaatimuksesta: objektiivisuusvaatimus kiteytyy siihen, että syyttäjän työskentelyn johtavana periaatteena tulee olla oikean ratkaisun ja oikeudenmukaisen seuraamuksen tavoittelemisen. Tämän vuoksi syyttäjällä tulee olla mahdollisuus toteuttaa objektiivisuutta myös muutoksenhaussa tavoittelemalla oikeaa ja samalla syytetylle edullisempaa ratkaisua.

6.2 Syyttäjän vastavalitus ja objektiivisuus

Vastavalituksella tarkoitetaan valittajan vastapuolen mahdollisuutta pelkän valitukseen vastaamisen sijaan esittää varsinaisen muutoksenhaun määrää-

65 Vuorenää 2007, s. 232.

66 Vuorenää 2007, s. 232.

67 Lappalainen 2007, s. 315.

ajan jälkeen omia vaatimuksia käräjäoikeuden tuomion muuttamiseksi.⁶⁸ Vastavalitusmahdollisuudella on tavoiteltu turhien, vain täytäntöönpanon lykkäämiseksi tehtyjen muutoksenhakujen minimoimista. Vastavalitusmahdollisuudella on myös haluttu suojata asianosaisten luottamusta tilanteessa, jossa toinen osapuoli on luvannut olla hakematta muutosta tuomioon, mutta aivan määräajan lopulla päättääkin hakea muutosta, jolloin toiselle osapuolelle ei jäisi aikaa tehdä omaa muutoksenhakuaan.⁶⁹

Syyttäjän objektiivisuuden kannalta vastavalitusmahdollisuus on ongelmallinen. Jos syyttäjä on tyytynyt käräjäoikeuden ratkaisuun, ja siten siis pitää sitä lähtökohtaisesti oikeana ja oikeudenmukaisena, on suorastaan objektiivisuusvaatimuksen vastaista, että syytetyn valittaessa tuomiosta myös syyttäjä haluaa muutosta tuomioon.⁷⁰ Nähdäkseni syyttäjälle ei tulisikaan sallia vastavalitusmahdollisuutta. Käräjäoikeuden tuomiohan ei voi syytetyn valituksen johdosta muuttua sillä tavoin virheelliseksi, että syyttäjällä olisi tarve hakea siihen muutosta. Lisäksi käytännön syyttäjäntyössä ilmenee vastavalitusmahdollisuuden epäasiallista käyttämistä syytetyn pelottelu- tai jopa rankaisemistarkoituksessa.

7 Loppupäätelmät

Syyttäjällä on Suomen rikosprosessissa vahva ja näkyvä rooli. Syyttäjän toiminnalla on tuntuvia tosiasiallisia vaikutuksia syytetyn ja asianomistajan asemaan rikosprosessin eri vaiheissa. Valtion viranomaisen edustajan syyttäjä ei kuitenkaan aja rikosprosessissa omia henkilökohtaisia etujaan ja siksi on tärkeää, että syyttäjä noudattaa toiminnassaan tasapuolisuutta, eikä anna henkilökohtaisten intressiensä vaikuttaa toimintaansa.

Kaikessa syyttäjän toiminnassa on lain mukaan noudatettava tasapuolisuutta. Tämä objektiivisuusvelvollisuus on vahvimmillaan rikoksen esitutkinnaissa ja syyteharkinnassa, jossa syyttäjän mahdollisuudet vaikuttaa prosessin kulkuun ovat suurimmillaan. Pääkäsittelyssä syyttäjän rooli muuttuu muodollisestikin jutun asianosaiseksi, ja silloin voidaan ajatella objektiivisuusvaatimuksen saavan vähemmän painoarvoa. Pääkäsittelyssä syyttäjä ajaa

68 Lappalainen 2007, s. 957–959.

69 Vuorenää 2007, s. 234–235.

70 Vuorenää 2007, s. 234.

syyteharkinnassa tekemänsä objektiivisen ratkaisun mukaista syytettä, mutta aivan merkityksetön objektiivisuusvaatimus ei pääkäsitteilyssäkään ole. Syyttäjän muodollinen asianosaisasema oikeudenkäynnissä päättyy kärjäoikeuden antamaan tuomioon ja samalla objektiivisuusvaatimuksen merkitys jälleen kasvaa, harkittaessa mahdollista muutoksenhakua.

Syyttömyysolettama on syyttäjän objektiivisuusvaatimuksen kulmakivi. Se velvoittaa syyttäjää pitämään epäiltyä syyttömänä kärjäoikeuden laillisen, syyksilukevan tuomion antamiseen asti. Syyttäjän, toisin kuin tuomioistuinten, osalta syyttömyysolettama murtuu jo langettavan tuomion antamiseen, eikä se vaadi tuomion lainvoimaiseksi tuloa.

Koska objektiivisuusvaatimus on niin tärkeässä roolissa syyttäjän toiminnassa, mielestäni olisi tärkeää tarkentaa sen sisältöä ja tehostaa sen toteutumisen valvontaa käytännössä. Usein lienee niin, että laajemmissa rikosjutuissa syyttäjän objektiivisuusvaatimus otetaan huomioon, mutta suppeammissa, rutiinomaisissa jutuissa kukaan syyttäjä tuskin ajankäytöllisestikään pystyy pohtimaan objektiivisuuden toteutumista.

On myös tärkeä muistaa, että yhteiskunnassa, jossa perus- ja ihmisoikeuksien merkitys kokoajan kasvaa, ei syyttäjä saa piiloutua objektiivisuusvaatimuksen taakse esimerkiksi tilanteissa, joissa syytekynnyksen ylittyminen on epäselvää. Objektiivisuusvaatimus halutaan usein nähdä nimenomaan rikosjutun syytetyn hyväksi vaikuttavana periaatteena, mutta yhtälailla objektiivisuus velvoittaa syyttäjää ottamaan objektiivisesti huomioon rikoksen asianomistajan edut. Nähdäkseni nimenomaan sillä, kuinka hyvin rikoksen uhri kokee saavansa suojaa oikeusjärjestykseltä, on vaikutusta oikeusjärjestyksen legitimiymien arvioimiseen ja koko rikosoikeuden yleisestävän tavoitteen toteutumiseen.

Lähteet

Kirjallisuus

Hallberg, Pekka teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin: Perusoikeudet. WSOYpro. Helsinki 2011. Saatavilla osoitteesta: www.wsoypro.fi. (Hallberg 2011)

Hupli, Tuomas: Syytetyn aktivoituminen käräjäoikeuden tuomion jälkeen. Lakimies 2/2011, s. 227–247. (Hupli 2011)

Jonkka, Jaakko: Syytekynnys: tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 1991. (Jonkka 1991)

Jonkka, Jaakko, Syyttäjänrooli ja syytekynnys. Defensor Legis 6/2003, s. 977–992. (Jonkka 2003)

Launiala, Mika: Syyttömyysolettamasta erityisesti esitutkinnan näkökulmasta. Edilex Asian-tuntijakirjoitukset 19/2010. Saatavilla osoitteesta: www.edilex.fi/lakikirjasto/7232 (Launiala 2010)

Nissinen, Matti: ”Käy päälle kuin yleinen syyttäjä” – vaarantuuko oikeusturva? Defensor Legis 3/1997, s. 395–411. (Nissinen 1997)

Pellonpää, Matti, Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum. Helsinki 2005. (Pellonpää 2005)

Roxin, Claus: Strafverfahrensrecht. H.C. Beck. München 1998. (Roxin 1998)

Tolvanen, Matti: Esitutkinnan uusi työnjako: poliisi johtaa, syyttäjä ohjaa. Oikeus 1/2004, s. 55–72. (Tolvanen 2003a)

Tolvanen, Matti: Syyttäjän ratkaisut, asiaesittely ja todistusteemat. Defensor Legis 3/2003, s. 347–362. (Tolvanen 2003b)

Virolainen, Jyrki: Johdatus prosessioikeuteen. Teoksessa Lappalainen Juha (toim.): Perusoikeudet. WSOYpro. Helsinki 2007. (Virolainen 2007)

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi: Rikosprosessioikeus II. Rikosprosessin osalliset. WSOY lakitieto. Helsinki 2004. (Virolainen – Pölönen 2004)

Vuorenpää, Mikko: Syyttäjän tehtävät – erityisesti silmälläpitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 2007. (Vuorenpää 2007)

Virallislähteet

Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. (HE 309/1993)

Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen hallitusmuodon ylintä syyttäjää koskevien säännösten muuttamisesta sekä laiksi yleisistä syyttäjistä ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi. (HE 131/1996)

Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi. (HE 222/2010)

Hallituksen esitys eduskunnalle syyttäjälaitosta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. (HE 286/2010)

Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi. (HE 82/1995)

Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä Suomen hallitusmuodon ylintä syyttäjää koskevien säännösten muuttamisesta sekä laiksi yleisistä syyttäjistä ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi (LaVM 20/1996)